

מבט על, גיליון 343, 11 ביוני 2012

לקראת ביקור הנשיא פוטין:
רוסיה ממצבת עצמה מחדש במזרח התיכון

צבי מגן

ביקורו הצפוי של נשיא רוסיה, וולדימיר פוטין, בישראל, המעורר תהיות בקהילת המומחים באשר לתכנון, עומד להתקיים על רקע השינויים המדיניים המתחוללים במערכת יחסי החוץ של רוסיה ומשקף במידה רבה את התמורות המסתמנות לאחרונה בזירה הבינלאומית. ואכן, פעילות רוסית אינטנסיבית למדי במערכת הבינלאומית מאז כניסתו של פוטין לתפקידו כנשיא רוסיה, יוצרת בהדרגה רושם שמוסקבה עוסקת בעיצוב מחדש של מדיניותה. בתוך כך, מסתמן שגם למזרח התיכון, בכלל, ולישראל, בפרט, נועד במסגרת זו תפקיד מוגדר. נושאים אלה ילובנו בוודאי בעת הביקור המיועד.

נראה, שגזרת המאמץ המדיני העיקרי של רוסיה עתה אינה ישראל ואף לא המזרח התיכון בכללותו, אלא המערב, כאשר מכלול יחסי רוסיה-ארצות הברית הפך לזירת עימות מרכזית. מסתמן שמכלול המהלכים הא-סימטריים האחרונים של רוסיה ביחס לארצות הברית מזכיר במשהו את האירועים שקדמו לתפנית ביחסי מדינות אלה ב-2009, המוכרת כתכנית ה"אתחול". גם הפעם ניתן להבחין בהתפתחויות דומות. המשבר הנוכחי התפתח סביב סוגיית התכנית להגנה מפני הטילים הבליסטיים (BMD) של נאט"ו, שהחל בעקבות המפגש הכושל בין נאט"ו לרוסיה במוסקבה. מסתמן, כי המפגש, שהתקיים, משום מה, במועד כניסתו של פוטין לתפקיד והסתיים, כצפוי, באי השגת הבנה בין הצדדים, נוצל על ידי הרוסים לביום משבר. במכלול זה בוטלה השתתפותו המתוכננת של פוטין בכנס ה-G-8 בארצות הברית, לרבות פגישתו עם הנשיא אובמה. לעומת זאת, החלו מגעים רוסיים אינטנסיביים עם בנות בריתה האזוריות (בלרוס, קזחסטן וסין), המסמנים הכנות להתנעת תהליך לכינון הברית האירו-אסייתית, עליה הכריז פוטין בחודשים שקדמו לבחירתו לנשיאות. ברקע לכינוס נאט"ו בשיקגו, באותם הימים, הושמעו גם קולות מלחמה על ידי ניסוי טיל בליסטי רוסי חדש. ואולם במקביל שוגרו מסרים אודות רצונה של רוסיה להצטרף, בדרך זו או אחרת, לנאט"ו (ולכך ניתן אולי לקשר את ההחלטה החדשה לביקורו של פוטין בגרמניה ובצרפת). בנוסף, רוסיה הצטרפה במרץ לפעילותה של ששיית המעצמות (5+1), שם היא מגלה התנהלות אקטיבית בנושא התכנית הגרעינית האיראנית. לא מן הנמנע שרוסיה מקדמת מהלך של דחיקתה של איראן לוותורים לדרישות הקהילה הבינלאומית, תחושה שמתחזקת נוכח ההחלטה לקיים את המפגש הבא של "השישייה" עם האיראנים, במוסקבה ב-18 ביוני השנה.

מכל אלה עולה המסקנה האפשרית, שרוסיה רוקמת מהלך חדש, הדומה למעין "גמביט", שנועד לקדם הסדר עם ארצות הברית ועם נאט"ו. במכלול זה, התשלום עבור וויתורים מסוימים בנושאי ה-BMD ואולי גם באשר להבנות עם נאט"ו לגבי שיתופי פעולה, יבוא לביטוי במטבע המזרח תיכוני, קרי, בנושא האיראני והסורי (וכבר ניתן לזהות שינויים בנימת ההתייחסות הרוסית לסוריה). מסתמן אפוא מהלך משולב, שהוא די דומה לדגם "האתחול" המוכר משנת 2009, הצפוי להתממש סביב המפגש המיועד במוסקבה ב-18 ביוני ש.ז. כדאי גם לציין בהקשר זה שבינתיים סוכם על פגישתם של הנשיאים פוטין ואובמה במסגרת הכנס של ה-G-20 הקרוב.

בתוך כך הולך ומתרחק הקשר המזרח תיכוני למהלכים הרוסיים בזירה הגלובלית. מעמדה של רוסיה באזור זה התערער בעקבות אירועי "האביב הערבי", עת אבדו לה רוב מאחזיה שעל בנייתם שקדה שנים ארוכות. עתה רוסיה מוצאת את עצמה מאותגרת על ידי עליית כוחו של האסלאם ומבודדת בעולם הערבי. למעשה, היא נדחקה להגנת המחנה השיעי נוכח הלחץ הסוני המתגבר, המגובה, על פי ההבנה הרוסית, על ידי המערב. בנוסף, נמשכת המגמה החמורה בעיני מוסקבה, המכונה "התפשטות של נאט"ו מזרחה". הפעם גורם

הדבר להחמרת מצבה האסטרטגי של רוסיה באזור גבולה הדרומי, בקווקז, המאותגר על ידי ציר אנטי רוסי ואנטי איראני שכולל את מדינות האזור – גאורגיה ואזרבייג'אן בגיבוי אמריקני וטורקי. זו האחרונה פעילה נגד האינטרסים הרוסיים, בנוסף לדרום קווקז, גם במזרח התיכון, כמו גם באזור הים התיכון, מול יוון וקפריסין, שם מסתמן מאמץ אסטרטגי רוסי נוסף. גם הנושא הכלכלי לא נפקד מרשימה זו, על רקע המחלוקת עם טורקיה סביב הפקות הגז בים התיכון ונתיבי הולכת מקורות האנרגיה לאירופה.

במציאות חדשה זו, נראה שלרוסיה יש עניין לשנות את מדיניותה גם במזרח התיכון כשהדיו של הנושא נשמעים בדיון פנים-רוסי טעון. מהשאלות שעל סדר היום – הצורך בחלופה לציר הרדיקלי במזרח התיכון, הנתמך על ידי רוסיה ומתפורר לנגד עיניה, כמו גם כינון מנופי השפעה חדשים באזור חיוני זה, תחת אלה שאבדו.

כיצד משתלב הנושא הישראלי בהתפתחויות המוצגות? נראה שרוסיה מזהה, שבמציאות חדשה זו היא נמצאות יחד עם ישראל בסירה אחת, מה שמאפשר לה לראות בישראל פרטנר רצוי באזור. הבסיס לכך, נוסף למפגש אינטרסים מדיניים אפשרי, נתמך על ידי מארג יחסים קרובים ופוטנציאל חיובי במגוון תחומים החיוני לרוסיה: הכלכלי (בדגש על הפקת גז), טכנולוגי וביטחוני. כל אלה, בכוחם לתרום להרחבת שיתוף פעולה מדיני.

בתוך כך מסתמן גם, שמעניינה של רוסיה לקדם שיתוף פעולה אסטרטגי עם ישראל ובכך לכוון ציר מדיני אזורי חדש, יתכן בהשתתפותן של מדינות נוספות. המועמדות המוזכרות הן יוון וקפריסין ואולי גם מי מהמדינות הבלקניות. ציר כזה, אם יקרום עור וגידים, יאפשר לרוסיה לכוון מנופי השפעה חדשים שבכוחם להביא לשדרוג מעמדה במזרח התיכון ובאגן המזרחי של הים התיכון, תוך יצירת אתגר לטורקיה ותוך קידום מגוון אינטרסים, לרבות זה הכלכלי, הקשור במקורות האנרגיה. כמובן, שציר זה אינו מבטל את שיתוף הפעולה הרוסי הקיים עם איראן וסוריה, שהקשרים הטובים עמן יימשכו. יתרה מכך, התבססות רוסית מקבילה על שני צירים כאלה תקדם את מעמדה באזור, ותשרת את שאיפתה להגיע למעמד שוויוני לזה של ארצות הברית.

כמובן, שלעמדתה של ארצות הברית ביחס לכל המתואר לעיל משקל חיוני ואולי אף מכריע. בעניין זה יש ברוסיה הסוברים, שחל צינור מסוים ביחסי ישראל-ארצות הברית ויהיה זה מעניינה של ישראל לפתח שיתופי פעולה עצמאיים עם שחקנים נוספים ובכך להשפיע על מאזן הכוחות האזורי לטובתה.

לסיכום, בתקופה הנראית לעין, יש לצפות להתפתחויות נוספות באשר לעיצובה מחדש של מדיניות החוץ הרוסית הן במישור הגלובלי והן באזור המזרח התיכון, לרבות בגזרה הישראלית. סביר שלפחות חלק ממכלול הנושאים שנדונו כאן ישולב בסדר היום של ביקורו המתוכנן של הנשיא פוטין בישראל.